

Галина Білавич, кандидат педагогічних наук

Борис Савчук, доктор історичних наук, професор кафедри історії України
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ВЕКТОР ЗМІСТУ ОСВІТИ В СУЧАСНІЙ ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті обґрунтовується необхідність утвердження етнокультурної моделі вищої школи, окреслено основні шляхи формування етнокультурної компетентності студентів, насамперед через наповнення навчально-виховного процесу у ВНЗ етнокультурним змістом.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна українська вища школа переживає перехід до культурологічної та ціннісної парадигми освіти, а у вітчизняній педагогічній науці утверджуються нові наукові підходи, що характеризуються виразною культурно-антропологічною спрямованістю. Як зауважує Л. Масол, нині у центрі компетентісно орієнтованої освіти перебуває “самоцінність духовного світу особистості..., у змісті навчання і виховання превалює культуротворча домінанта, а в технологіях – особистісно розвивальна орієнтація” [5]. Чимало вчених (В. Кононенко, Н. Лисенко, Р. Скульський, О. Сухомлинська М. Стельмахович, ін.) наголошують на впровадженні етнокультури до змісту як шкільної, так і університетської освіти, визначають її винятково значуще місце у формуванні професійної компетентності майбутніх учителів. Утім, як зазначає Г. Філіпчук [6], хоча проблема етнокультури стала предметом численних наукових досліджень, вона видається лише на перший погляд ґрунтовно розробленою, оскільки деякі аспекти залишилися поза увагою науковців і потребують нагального опрацювання.

Впровадження культурологічного підходу до підготовки майбутніх педагогів забезпечить не лише розширення інтелектуальних обріїв юнацтва, а й усебічно сприятиме розвитку “здатності студентів до педагогічної рефлексії власних художньо-естетичних потенціалів” [1, 6 – 7].

Етнокультурний вектор нової парадигми вищої освіти у ХХІ слід реалізовувати на міждисциплінарному рівні. За таких умов система підготовки студентства вимагає нагального переосмислення з урахуванням етнокультурної домінанти. Етнокультурній компетентності у цьому процесі відводиться чільне місце, оскільки вона “зумовлює національно-етнічне спрямування нової філософії освіти, засадничий характер якого

переконливо обґрунтовується в річищі культурологічного підходу” [4].

Теоретико-методологічними орієнтирами тут, крім іншого, мають слугувати не тільки напрацювання української педагогічної науки, а й передовсім державні документи про школу (Державна програма “Вчитель”, Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття), Концепція загальноосвітньої середньої школи (“12-річна школа”), ін.

Виклад основного матеріалу. З огляду на вищесказане чітко окреслюється завдання ВНЗ у цій царині – забезпечити всі умови для “входження” етнокультурного компонента до моделі підготовки майбутнього вчителя. Іншими словами, навчальні курси мають бути максимально пронизані етнопедагогічним та етнокультурним змістом.

Засадничими умовами формування етнокультурної компетентності студентів з-поміж інших вважаємо насамперед досконале володіння українською мовою, оскільки ґрунтовні знання материнської мови уможливають процес пізнання історії та культури України, ментальності та світобачення українців. Визначальну роль у цьому має відіграти етнолінгводидактика. Учений В. Кононенко слушно резюмує: “Етнолінгводидактика має враховувати етнічний чинник як один із провідних, самодостатніх для вироблення потрібного обсягу знань, умінь і навичок... Очевидним стає, що у відриві від етнологічних підходів, без урахування органічної єдності етносу і його мови, без опрацювання національно-культурного компонента мови неможливо створити ефективну модель навчання” [3, 11 – 12]. У цьому контексті наголосимо на допичності етнолінгвістики, етнопедагогіки, етнопсихології, етнології, народознавства тощо, які повинні збагачуватися здобутками етнолінгводидактики зокрема та етнокультурними напрацюваннями

загалом, тобто до викладання всіх без винятку навчальних дисциплін варто залучати дидактичний українознавчий матеріал.

Форми організації культурно-педагогічних впливів на студентів різноманітні. Стисло зупинимось на тих, які, на нашу думку, найбільш ефективно використовуються (чи можуть використовуватися) в практиці навчально-виховного процесу у ВНЗ. На формування етнокультурних цінностей студентської молоді істотно впливає навчальний процес. Вочевидь, великі можливості формування етнокультурної компетентності майбутніх учителів відкриває курс естетики, який у сучасній вищій школі реалізовується по-різному: читається як програмна дисципліна, вивчається факультативно чи на спецсеминарах, в курсі етики тощо. Ясна річ, що доцільно впорядкувати систему вивчення цієї навчальної дисципліни з огляду на великі потенційні можливості, наповнивши при цьому її етнопедагогічним змістом, доповнивши найновішими напрацюваннями сучасного українського мистецтвознавства, яке виявляє сьогодні значне зацікавлення до становлення естетики як науки.

Тому на часі ширше розкриття змісту категорій естетики, вирізнення її засадничих положень, сфер функціонування, ролі й місця у формуванні етнокультурної компетентності особистості і на цій основі побудова такої моделі естетизації навчально-виховного процесу, яка б спиралася на можливості самої естетики, а також етнопедагогіки, етнопсихології, тобто всіляко забезпечувала формування національного культурно-естетичного світобачення студентської молоді.

Важливу складову етнокультурної обізнаності становить етноісторична компетентність, що має універсальний характер, тобто формується у студентів незалежно від фаху. Майбутній учитель повинен мати чіпкі уявлення про походження та головні етапи формування свого народу-етносу та бути спроможним дати відповідь на питання: “Хто ми?”, “Коли і як виникли українці?”, “Що доводить окремішність і самобутність української нації?”, “Що мають українці спільного та відмінного від інших сусідніх спільнот?” тощо. Конкретний матеріал для формування етноісторичної компетентності серед студентської молоді дають не тільки історичні, а практично всі навчальні дисципліни. Величезні можливості для педагогічної діяльності в цьому напрямі відкриває виховна робота з молоддю.

У зв’язку з цим, етноісторична компетентність бачиться передусім як складна інтегративна

якість особистості, яка має глибокі всебічні знання про виникнення, розвиток та етнокультурну самобутність свого народу, вміє це донести до учнів і навчити їх творчо застосовувати ці знання та головне – сформувати у них готовність до свідомої цілеспрямованої діяльності із збереження та примноження української етнічності. Етноісторична компетентність – це поєднання відповідних знань, досвіду, здібностей, що дозволяють обґрунтовано судити про етносоціальне середовище, в якому перебуває особа, та вільно почуватися і діяти в ньому. В даному випадку вже йдеться не лише про “своє”, “рідне” етносередовище, але й про “чуже” – іноетнічне середовище, адаптація і комфортне почування в якому передбачає формування етнокультурної компетентності “іншого зрізу”. Ця проблема потребує окремого розгляду, тож зараз лише зазначмо, що її актуальність і практична значущість дедалі зростатимуть у зв’язку з інтеграцією України в загальноєвропейський простір.

Поняття “етноісторична компетентність” поєднує у собі інтелектуальний і навичковий складники засвоєння знань про виникнення, розвиток, життєдіяльність свого народу та готовність і прагнення зберігати й примножувати його культурні традиції, звичаї, обряди. Водночас у ній закладені творчий потенціал та ідеологія інтерпретації різних компонентів народної культури. Таким чином, це поняття охоплює не лише операціонально-технологічний та когнітивний, а й соціально-мотиваційний та етично-поведінковий складники. Йдеться про те, що етноісторична компетентність передбачає не тільки засвоєння певної суми знань про народну культуру, але й формує систему ціннісних орієнтацій та навичок. Це, з одного боку, передбачає бережне ставлення до “свого”, “рідного”, а, з іншого, творче (вибіркове), усвідомлене сприйняття чужого досвіду та інтеретнічних надбань, які наполегливо пропонуються (нав’язуються) сучасним постіндустріальним суспільством і часто виглядають для молоді значно привабливішим, аніж “своє” – “застаріле” і “патріархальне”.

Етноісторична компетентність залежить від загальної суспільно-політичної та культурно-освітньої ситуації, в якій перебувають студенти. Поряд з цим особливий вплив на її формування мають родина, церква та соціальне й культурне середовище, в якому вона перебуває. Слід також урахувати і регіональний аспект цієї проблеми. Зважаючи на названі чинники, неважко спрогнозувати, що студентська молодь, яка

походить із сільської місцевості західних областей України, виявлятиме кращу (свідомішу) готовність до набуття етнокультурних знань і навичок та особливо їхньої реалізації у виховній діяльності (наприклад, у педагогіці народного календаря [2]), ніж міське студентство сходу України.

Окрім цього, етноісторична (етнокультурна) компетентність як освіченість й ерудованість майбутнього педагога буде дієвішою та матиме активізаторський вплив, якщо він виховувався у сім'ї, де батьки були практикуючими християнами, плекали національні традиції, дотримувалися народних звичаїв.

Навчальні предмети, безумовно, несуть різний потенціал для формування етноісторичної компетентності. Чимало таких можливостей дають фізико-математичні та природничі науки, хоча потенції гуманітарних дисциплін у цьому плані значно більші. Так, вивчення історичних дисциплін дає комплексне уявлення про головні аспекти людської життєдіяльності у різноманітних часових і просторових площинах. Предмети літературознавчого й мистецтвознавчого циклів відкривають широкі перспективи для ознайомлення з етнокультурними здобутками свого й інших народів світу, а також для формування етнічних почуттів і смаків. Психолого-педагогічні дисципліни дають невичерпний арсенал форм, засобів і методів формування особистості як носія кращих етнічних цінностей, які органічно поєднують любов і повагу до культурних здобутків власного та інших народів. Безумовно, що для формування етноісторичної компетентності найкраще надаються спеціалізовані навчальні курси – етнологія, етнографія, народознавство, етнопсихологія, які, поряд зі своєю специфічною спрямованістю, найбільш комплексно і глибоко забезпечують реалізацію означених завдань.

Формування умінь і навичок етноісторичної (етнокультурної) компетентності майбутніх педагогів передусім передбачає розуміння ними змісту і суті українських народних традицій, звичаїв та готовність їх свідомо дотримуватися й зберігати. При цьому, підкреслимо, варто не тільки формально виконувати (наслідувати) зовнішні ритуальні дієства, але й розуміти їхній глибокий зміст та справжнє призначення (спрямованість). Кожен ритуал, будучи прийнятим суспільством стереотипом поведінки, проявляється у стандартизованій послідовності дій демонстративно-символічного характеру, що повинні вплинути на дійсність чи засвідчити етапну подію в життєдіяльності особи або групи.

Таким чином, етнокультурна компетентність вимагає як правильного дотримання і виконання зовнішніх (формальних) звичаєво-обрядових дійств, так і розуміння їх первісної духовної (сакральної) сутності, яка, власне, і впливає на життєдіяльність людини та її оточення через відповідні символічно-ритуальні дієства.

Формування етноісторичної компетентності майбутніх учителів відносно новий, але важливий і перспективний напрям розвитку сучасної педагогічної науки. Його теоретико-методологічні та практично-організаційні аспекти потребують подальшого вивчення і вдосконалення. Водночас він несе величезний навчально-виховний потенціал щодо інтелектуального розвитку особистості, плекання її народної духовності, національної свідомості, патріотичних почуттів, громадянськості, а також засвоєння умінь і навичок щодо збереження і примноження етнокультурної спадщини свого народу та комфортного співіснування в сучасному поліетнічному суспільстві.

Навчальні дисципліни психолого-педагогічного циклу (вступ до спеціальності, загальна педагогіка, історія педагогіки, методики викладання, методика виховної роботи, основи педагогічної майстерності, загальна психологія тощо) розкривають психолого-педагогічні основи художньо-естетичного виховання в теоретичному та практичному аспектах. Схильні вважати, що саме у процесі викладання вищеназваних навчальних предметів вдається найбільш органічно утвердити етнокультурні доміанти у майбутній фаховій підготовці педагога, тісно поєднати розвиток його етнопедagogічного та етнокультурного досвіду. У психолого-педагогічних дисциплінах убачаємо дієвий чинник формування етнокультурної обізнаності юнаків і дівчат, оскільки саме вони уможливають опанування студентством знаннями у царині культури, естетики, володіння вміннями виокремлювати специфічні етностетичні й етнокультурні можливості в кожному навчальному предметі, відібрати з нього найбільш цінний і цікавий у цьому сенсі матеріал, бути озброєним навичками організації індивідуальної та колективної естетичної діяльності учнів та максимально використовувати етнопедagogічні засоби, мати певний рівень підготовки до художньо-естетичної діяльності у різних галузях академічного та народного мистецтва (співати, танцювати, малювати, виразно читати; а також розробляти сценарії виховних заходів з якнайширшим залученням до його змісту етнокультурного дидактико-виховного матеріалу.

Практичне розв'язання проблеми формування етнокультури студентської молоді засобами народознавства бачиться нами через застосування тематичного підходу, що забезпечить не лише нагромадження певного теоретичного досвіду з питань естетики, української художньої культури, народного мистецтва, фольклору тощо, а й створить умови для формування духовних потреб, високих ціннісних орієнтацій.

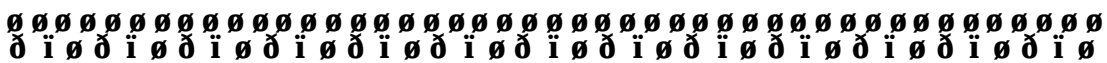
Одним зі шляхів формування етнокультурних цінностей студентської молоді є, на наш погляд, залучення її до культурно-мистецької спадщини рідного краю, що уможливорює не лише пізнання регіону, формує почуття любові до малої батьківщини, а й забезпечує глибину емоційно-чуттєвого переживання, пов'язаного з безпосереднім спілкуванням з пам'ятками культури, діячами мистецтва, активну діяльність щодо виявлення, збирання, зберігання, поширення, пропагування та впровадження культурної спадщини краю в педагогічний процес. Окрім того, використання місцевого матеріалу урізноманітнює навчально-педагогічний процес, дозволяє знайти інноваційні методи і форми педагогічного впливу.

У практиці формування етнокультури особистості для глибшого розуміння народної культури й мистецтва творчий викладач може використати пізнавальну інформацію про цікаві факти з духовної скарбниці українців, що викликає природний інтерес юнаків і дівчат, розширює їхні мистецькі горизонти, формує високі духовні цінності.

Ясна річ, що нині відчутно підвищилися значення етнокультурних надбань як основи для розвитку культури, науки, освіти, національної свідомості українського народу. Більше того, сьогоденні проблеми етнокультури розглядаються в контексті державотворення України.

Висновки. Отже, окреслюється важлива функція вищої школи – культуротворча. Власне, така культурологічна модель повинна створити те середовище, у якому культурно-наукові знання, отримані студентами, стануть внеском у процес саморозвитку особистості. Створення цілісної системи виховання студентської молоді забезпечить максимальне входження народного елемента до повсякденної духовності юнаків і дівчат. Лише за таких умов можна сформувати тип спеціаліста, для якого національна культура стане насущною потребою.

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Наук.-метод. Посібник. – К, 1998. – 312 с.
2. Заслуговує на увагу науково-теоретична і практична розробка даної проблеми: Руденко Ю. Основи сучасного українського виховання. – К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2003. – 327 с.
3. Кононенко В. Науково-педагогічні ідеї у змісті етнолінгводидактики // Теоретико-методологічні засади поєднання ідей народної і наукової педагогіки у вихованні дітей та молоді. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 17 – 24.
4. Литвин-Кіндратюк С. Культурологічний вектор змісту шкільної освіти і розвиток життєвої компетентності учнів // Українська етнопедagogіка. Навчально-методичний посібник. – К. – Івано-Франківськ: Плай. – С. 232 – 243.
5. Масол Л. Концепція художньо-естетичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах // Педагогічна газета. Спецвипуск. – грудень 2001. – № 12.
6. Філіпчук Г.Г. Українська етнокультурна в змісті національної загальної та педагогічної освіти // Автореферат дис. ...доктора пед. наук. – К., 1996. – 43 с.

В КОЖНІЙ ФРАЗІ – ДУМКА

“Проблеми духовного розвитку людини сьогодні, по суті, стали обов’язковою умовою виживання суспільства. Усі наші сучасні біди мають, як правило, одну причину – дефіцит культури і моральності, дефіцит доброти і милосердя, краси людських стосунків”.

Іван Андрійович Зязюн

доктор філософських наук, професор, академік АНП України

“... це провідний мотив – ціль підноситься до істинно людського і не відокремлює людину, а зливає його життя з життям людей, їх благом... такі життєві мотиви здатні створити внутрішню психологічну виправданість його існування, яка складає значення”.

А.Н. Леонтьев
психолог

